

Övünç CENGİZ ve Emre EBETÜRK
YL Öğrencisi Araş. Gör.
ODTÜ Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü

TÜMELDEN TİKELE: BİLİM, FELSEFE VE KAPİTALİZM

Birinci Bölüm: Bütünsellik

İnsanoğlu, kendisini, kendi tarihsel süreci içinde, tikel ve tümelin diyalektik bir sentezi olarak açmıştır. Bunun anlamı basitçe şudur: insan bireyi kendi özerkliği ve kendi özgürlüğünü talep ederken ortaya çıkan hakikat, özerkliği ve özgürlüğün ancak bir toplumsallık dolayısıyla, yani bütüncül bir yapı içerisinde somutlaşabildiğidir. İnsan bireyi kendi biricikliğinin farkındadır, ancak deneyimlediği şey bu biricikliliğin kuşatıcı bir bütünsellik olmaksızın kendinde bir hiç olduğudur. Bu anlayışa göre insanın yalın gerçeği, insana dair tikel olarak ifade edilebilecek herhangi bir özelliğin ancak bir tümel dolayısıyla kendi gerçekliğini deneyimleyebilmesidir. Buradan çıkacak bir diğer sonuç insanın gerçekleştirdiği herhangi bir faaliyetin ancak bütüncül bir yapı içerisinde anlamlı olduğu ve bu faaliyetin parçası olduğu bütüncül yapıyı çeşitli özellikleriyle ifade ettiğidir. Herhangi bir insan faaliyeti, kendine has özerkliğini koruyor olsa da, bu bütünlük göz önüne alınmadan anlaşılabilir. Bu sunumda ileri sürülecek olan görüş, birer insan faaliyeti olarak bilimin ve felsefenin kendilerine has yaşamlarının, dahil oldukları bütünlüğün yaşamını, bu yaşamın temel algı ve çelişkileriyle ifade ettiği olacaktır. Bu bütünün bir parçası olarak geçirdikleri değişimler, aslen bütünün kendisinde de yansıyan organik bir dinamizmin parçalarıdır. Kapitalizmin temel ilkesi olan tekillik, kapitalist sistemin kuşattığı bütün faaliyetlerde kendisini göstermiştir. Ancak bu mutlak tekilleşmenin bu faaliyetlerde ortaya çıkarttığı anlamsızlaşma ve hiçleşme tarafından dayatılan değişimler sadece bu faaliyetlere mahsus değil, aynı zamanda bütünün yapısını da etkilemesi gereken değişimlerdir.

Herhangi bir insan faaliyetinin tarih sürecinde geçirdiği değişimlerin temel karakteristiği, bu faaliyetin temel ilkelerinin yaşamın taleplerini karşılamak üzere giderek karmaşıklaştığı ve bu karmaşıklığın sürdürülemez olduğu anda yerini daha sade başka ilkelere bıraktığıdır. Tek tanrı teolojisi gittikçe gelişen burjuva yaşamı ve bireyin yükselen özgürlük ve özerklik talepleri karşısında kendisini çeşitli teorilerle derinleştirmeye çalışmış ancak sonunda yerini üç basit ilkeye bırakmıştır: kardeşlik, eşitlik, özgürlük. Tek tanrı teolojisinin karşılayamadığı talep bireyin tekillik talebidir. Ancak bu talebi karşılama iddiasında olan modern sivil toplum, tekilliğin ancak bir tümellik içerisinde gerçekleşebilecek olma koşulunu sağlayamamış ve bu tekilliği sadece tekillik üzerinden karşılama çabası ise giderek karmaşıklığa ve hiçleşmeye yol açmaktadır. Bu durum, bir bütünlüğün parçaları olan felsefe ve bilimde de aynı seyri izlemektedir. Bu durum, ikinci başlık altında incelenecektir.

İkinci Bölüm: Tikelleşme

Her tarihsel dönemin kendine özgü bir çerçevesi vardır. Bu çerçeve ise kabaca, kendisinden önceki tarihsel dönemlerin zorunluluklarıyla şekillenir. Zorunluluklar, belli kavramların yeşerip gün yüzüne çıkmasına, miladını doldurmuş kimi kavramlarınsa toprağa karışmasına olanak verir. Yeni dönem, yeni kavramlar, yeni ilişki biçimleri, bu temel kavramlar etrafında şekillenir. Yeni düşünüş tarzları, yeni bilimsel paradigmlar, bu yeni kavramlarla doğrudan, organik ve karşılıklı ilişki içindedir. Bu karşılıklılık kısmen düşüncenin ve edimin yadsıyıcı özelliğinin doğrudan bir sonucudur.

Toplumlar ve toplumsal yapılar kadar, bilimsel kuramlar da zorunlulukların insan yaşamı ve insanın gereksinimlerine yansısıyla biçim ve içerik değiştirir. Bu iki temel unsurdan, bilim ve toplumsal yapıdan, herhangi birinin bir diğerini mutlak şekilde belirlediğini iddia etmek tek yanlı bir soyut akıl yürütme içinde kalmak anlamına gelecektir.

Ancak burada tartışılacak olan asıl konu, bilimin üstyapısal bir kurum olduğu, dolayısıyla üretim ilişkileri tarafından belirlendiği ve toplumsal kurumların da benzer bir durumda oldukları sorunsalı değildir. Bu, düzenin işleyişine yönelik bir açıklamadır. Burada bahsedilenler ise, daha çok bir hikayenin sonudur. Bilimde ve düşünme şeklinde meydana gelen temelden ve köklü değişiklikler, yeni oluşan ya da biçim ve içeriğini tazeleyen yapılar, aslında bir sonun habercisidir. Bilimin zorunlulukları takip ederek, son derece temel ve basit önermeleri en temele koyarak kendini yeniden inşa etmesi, bir tarihsel, toplumsal, ekonomik, dinsel ve politik düzenin son bulacağına müjdecisidir. Bu durum kesinlikle ‘bilim, bu kurumların sonunu getirir’ şeklinde algılanmamalıdır. Her türlü gelişme, tarihsel bir bütünlük içinde anlaşılmalıdır. Aksi halde, bu çalışmanın en temel kabullerinden birine ters düşülecektir: Asıl olan bütündür.

Çalışmamızda, tarihsel bir dönemin ve yeni düşünsel ve bilimsel bir yapının nasıl ortaya çıktığı ve yeniden çıkmak durumunda olduğu sorusu, felsefi-kuramsal bir bakış açısıyla yanıtlanmaya çalışılacaktır. Bu çaba dahilinde, tarihsel dönemlerin evrensellikten tikelliğe doğru evrilmesi zorunlu bir süreç olarak alınacak ve bu durumdan neler çıkarılabileceği tartışılacaktır. Kendini genelden özele, düzenden kaosa, zorunluluktan olumsuzluğa, kültürden kültürsüzlüğe, güzellikten çirkinliğe, kısacası varlıktan yokluğa doğru açan bu seyir çerçevesinde, bilimle felsefenin nasıl ayrıştığı, bunun ne gibi sorunlar içerdiği veya doğurduğu incelenecektir.

Newton, sistemini kendinden önce gelenlerin değerli çabalarıyla kökünden sarsılan bir düşünsel anlayışın yıkıntıları üzerinde yükseltmiştir. Ve bu sistem en temel ve basit önermeler üzerine kurulmuştur. Fransız Devrimi’nin de bundan farkı yoktur. Bu büyük olay, son derece temel ilkeler ışığında gerçeklik kazanmıştır. Bu iki düzlemi kesiştirense, tarihsel rasyonelliğe sahip olmalarıdır.

Bilimsel bir sistem, genelden özele doğru uygulanmaya başlandıkça, zamanla çevre halkalar üzerindeki hakimiyetini kaybedecek, zamanın ihtiyaçlarına yanıt veremeyecek hale gelecek ve yine sistemin en temelindeki kabullerden kaynaklanan çelişki ve sıkıntılarla karşılaşacaktır. Böylesi bir durumda, bilim çapı değişiklikler gösterecek krizler yaşayacaktır. Bu krizler yeterince derinleşmedikçe, yamalarla kapatılmaya çalışılacak veya temel önermelerle kısmen de olsa oynamasına karşın yine de eski sisteme özünde bağlı kalacak yeni sistemler geliştirecektir. Bir anlamda “yeni” olarak anlaşılabilir bu sistem, tarihinin gerçekliklerini yansıtacaktır. Bu durum yine evrenselden tümele seyreden süreçle ilintilidir. Çalışmamızda bu fikre açıklık kazandırılacaktır. Einstein ve görelilik kavramı böyle bir bilimsel-tarihsel momente verilebilecek en iyi örnektir. Einstein’ın bir krizin içine doğan yeni kuramları, yaygın kabul görmekle birlikte, yetersizlikleri ve çelişkileri nedeniyle eleştirilmiş ve daha Einstein hayattayken yeni bir kuramla rekabet haline girmiştir. Bu yeni kuramsa tarihsel motifi takip etmiş ve olumsuzluğun, tikelin üzerine odaklanmıştır.

Benzer motif, yaşamın ve düşüncenin her alanında kendini gösterir: felsefe, siyaset, hukuk, sanat ve ahlak alanı bunların başlıca örnekleridir. Kapitalizm, benzer manevralarla çevre halkaları ekseninde tutmaya gayret etmiş, bunun için de kısmen biçim değiştirmiş, daha açık bir ifadeyle kimi zaman tavizler vermiştir. Özünde ise ücretli emek sömürüsüne bağlı kalmıştır.

Felsefenin bilimden kopuşu da aynı motifin yarattığı bir durumdur. En temel problemlere odaklanan sistem felsefeleri yerlerini özellikle analitik felsefe alanında “özelleşmeye,” “uzmanlaşmaya” bırakmıştır. Birçoğu düzenle barışık veya apolitik olarak nitelendirilebilecek bu akımlar, ele aldıkları konuları daralttıkça bu konuların içeriği boşalacak, geriye boşluğun, hiçliğin, mutlak olumsuzluğun felsefesi kalacaktır. Geriye kalanlar ise, kendilerini bu gibi felsefelere tamamen ters bir yerdeymiş gibi konumlandırmalarına karşın özsel olarak aynı sonuçlara kısa yoldan ulaşırlar. Bilimden tam anlamıyla kopmuş, bu kopuşu meşrulaştırmaya çalışmış, küskün ya da muhalif olan bu gibi felsefeler, doğrudan hiçliğin, ölümün, olumsuzluğun vs. felsefesini yaparlar. Öte yandan yalnızca içinde bulunulan durumu eleştirip yadsıyan öğretiler, aslında toplumu sistemin kendi kendini yadsıma özelliğiyle götüreceği doğrultu ve sonuçtan daha verimli ve anlamlı bir yere yönlendirmeyecektir.

Üçüncü Bölüm: Rasyonel Edim

Bu çalışma, yalnızca eleştirel bir bakış açısı benimsemekle kalmayacaktır. Diğer yandan tarihin insan düşünce ve eyleminden bağımsız kendiliğinden ve mutlak belirlenime sahip bir seyri

olduğu gibi dogmatik bir tez de savunulmayacaktır. Bu çalışmada merkeze alınan soru, bilimde ve felsefede niteliksel ve ilerici sıçramayı tetikleyen tarihsel rasyonelliğin, bir bütün olarak “yaşam”ın kendisi göz önüne alındığında nasıl anlaşılması gerektiğidir.

İnsanın özgürlüğü en temel ve biricik ussal kavramdır. Ancak bu özgürlüğün kaynağı insanın zamansal belirlenime tabi olmayan doğası değil, zaman içinde gerçekleştirdiği özgürleştirici edimidir. Bu şekilde insan soyut bir unsur olarak değil, yaratıcı ve değiştirici tarihsel özne olarak kavranacaktır.

Kapitalizmin krizleri ve düşünsel ya da örgütsel öğeleri tikelleştirme eğilimi, bu öğelerin çoğunun içini boşaltıp yok oluşa sürüklerken, bizler tarihsel rasyonelliğin taşıyıcısı olan öznelerin düşünsel çabalarıyla bilim ve felsefenin, yaratıcı eylemleri ile insanlığın ve özgürlüğün önünü açabileceğini düşünüyoruz. Başlangıçta kapitalizmin marjinalleştirdiği bir tikel olarak yola koyulmak zorunda olan bu özneler yeni bir düzenin, yeni bir sistemin, yeni bir bilimin ve bunların üzerinde yükseldiği kavramların taşıyıcısı olacak, geleceğin evrensel birliğinin çekirdeğini oluşturacaktır.

Anahtar kelimeler: Kapitalizm, felsefe, bilim, tekillik, tümellik, bütünlük, rasyonel, tarihsel

Kaynakça:

- Agger, B., “Marcuse & Habermas on New Science” *Polity* Vol. 9 No. 2 (Winter, 1976), pp. 158-181.
- Althusser, L., *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, (İstanbul: İthaki Yayınları, 2003).
- DiSalle, R., “Conventionalism and the Origins of the Inertial Frame Concept”, *PSA: Proceedings of the Biennial Meeting of Philosophy of Science Association*, 2(1990), pp. 139-147.
- Drydyk, J. J., “Who is Fooled by the "Cunning of Reason"?” *History and Theory* Vol. 24 No. 2 (May, 1985), pp. 147-169.
- Eagleton, T., *Ideology, An Introduction*, (London: Verso, 1991).
- Jurist, E. L., “Recognizing the Past” *History and Theory* Vol. 31 No. 2 (May, 1992), pp. 163-181.
- Kuhn, T. S., *The Structure of Scientific Revolutions*, (Chicago: University of Chicago Press, 1962).
- Marcuse, H., *Hegel's Ontology and the Theory of Historicity*, Seyla Benhabib (tr.), (The MIT Press, 1989).
- Marcuse, H., *Reason and Revolution: Hegel and the Rise of Social Theory* (Boston: Beacon Press, 1960).
- Montag, W., *Bodies, Masses, Power: Spinoza and his Contemporaries*, (London: Verso, Spring 1999).
- Newton, I. (1729), *Sir Isaac Newton's Mathematical Principles of Natural Philosophy and his System of the World*, Florian Cajori (ed.), Andrew Motte (tr.), (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1962).
- Ray, C., *Time, Space and Philosophy*, (London and New York: Routledge, 1992).
- Schmidt J., “Cabbage Heads and Gulps of Water” *Political Theory* Vol. 26, No. 1 (Feb., 1998), pp. 4-32.
- Schmidt J., “What Enlightenment Project?” *Political Theory* Vol. 28, No. 6 (Dec, 2000), pp. 734-757.
- Houlgate, S., *Hegel and the Philosophy of Nature*, (New York: State University of New York Press, 1998).
- Stillman, P. G., “Hegel's Critique of Liberal Theories of Rights” *The American Political Science Review* Vol. 68 No. 3 (Sep., 1974), pp. 1086-1092.